

Με δυο λέξεις, «ανατολικό ζήτημα» σημαίνει το ενδιαφέρον των Ευρωπαίων για την τύχη των χριστιανών υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας αλλά και το μέλημά τους να φύγουν οι Τούρκοι από την Ευρώπη. Με αυτή την έννοια, το «ανατολικό ζήτημα» είναι στην ουσία του «βαλκανικό ζήτημα». Και αντικατοπτρίζει την προαιώνια υποκρισία των Ευρωπαίων, καθώς ο κοινός πόθος να φύγουν οι Τούρκοι από τα Βαλκάνια απλά συνόδευε την κρυφή επιθυμία του καθένα, να αρπάξει τα εδάφη αυτά για λογαριασμό του. Κι αυτή η ανειλικρινής πολιτική είναι που επέτρεψε στην Τουρκία να κατέχει ακόμα και σήμερα ευρωπαϊκά εδάφη και να έχει μετατραπεί στον χαϊδεμένο ταραχοποιό της περιοχής. Επειδή, κάθε φορά που κάποιοι πλησίαζαν να επιτύχουν την έξωση των Τούρκων από τα Βαλκάνια, έβρισκαν απέναντί τους απειλητικούς τους άλλους της παρέας.

Το πρώτο βήμα για την οικοδόμηση του προβλήματος ήταν η συνθήκη του Κάρλοβιτς (1699), όχι μόνον επειδή έδωσε στους Ευρωπαίους το δικαίωμα της «διαμεσολάβησης» σε καιρό πολέμου, αλλά και διότι περιελάμβανε και τον όρο της απαλλαγής των χριστιανών υπηκόων της Οθωμανικής αυτοκρατορίας από κάθε φορολογία που βάραινε μόνον αυτούς.

Ήταν η πρώτη συνθήκη που μεριμνούσε για υπόδουλους των Οθωμανών. Η δεύτερη και κυριότερη ήταν η συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774), που κατέστησε τη Ρωσία προστάτη των χριστιανών υπηκόων της Τουρκίας. Γι' αυτό, η τυπική αρχή του «ανατολικού ζητήματος» τοποθετείται στη χρονιά αυτή. Βέβαια, στα επόμενα 150 χρόνια, οι υπόδουλοι λαοί ανέλαβαν να λύσουν μόνοι τους το πρόβλημα και να διώξουν τους Τούρκους από σχεδόν ολόκληρη τη Βαλκανική χερσόνησο. Και μάλιστα, το κατόρθωσαν πετυχαίνοντας ταυτόχρονα να μην έχουν άλλους διαδόχους δυνάστες πάνω από το κεφάλι τους. Κι αυτό δεν τους το συγχώρησαν ούτε οι Ρώσοι ούτε οι Γερμανοί ούτε οι Αγγλογάλλοι. Και, φυσικά, ούτε οι Τούρκοι.

Έτσι κι αλλιώς, στις αρχές του ΙΗ' αιώνα, οι πληθυσμοί των βαλκανικών περιοχών, όσοι τουλάχιστον ασχολούνταν, παρέμεναν αγρότες, δε διέφεραν μεταξύ τους, εκτός από το ότι πολλοί Έλληνες γεωργοί και κτηνοτρόφοι γνώριζαν γραφή και ανάγνωση. Όμως, ένας σημαντικός τομέας οικονομικής δραστηριότητας είχε περάσει σε ελληνικά χέρια: Το εμπόριο. Ολόκληρη η εμπορική κίνηση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας βρισκόταν σε χέρια είτε αλλοδαπών είτε Ελλήνων, ενώ, από τον ΙΗ' αιώνα, άρχισε να αναπτύσσεται και το ελληνικό εμπορικό ναυτικό, εξοπλισμένο να αντιμετωπίζει τους πειρατές και με την άνεση κινήσεων, που του έδινε η κάθε φορά σημαία ελεύθερης ναυσιπλοΐας.

Έτσι, πλάι στα στρατιωτικά σώματα των αρματολών και κλεφτών, οι Έλληνες έχτιζαν

χωρίς να το ξέρουν και το πολεμικό τους ναυτικό. Στα τέλη του αιώνα, η γαλλική επανάσταση και ο ναυτικός αποκλεισμός της Γαλλίας έδωσαν στους Έλληνες ναυτικούς τη δυνατότητα καθημερινής άσκησης στους ελιγμούς σε συνθήκες ναυμαχίας, καθώς η διάσπαση των γραμμών του αγγλικού στόλου τους προσπόριζε πλούτη και τον σεβασμό των Γάλλων. Ο κατοπινός ναύαρχος Ανδρέας Μιαούλης στα ανοιχτά της Μασσαλίας πήρε τα μαθήματα, που θα του επέτρεπαν να διασπά τις τουρκοαιγυπτιακές γραμμές και να τροφοδοτεί το πολιορκημένο Μεσολόγγι. Η ταυτόχρονη άνοδος της Ρωσίας πρόσφερε στους Έλληνες έναν ακόμα χώρο ανάπτυξης των δραστηριοτήτων τους.

Ο Γεώργιος Παπάζογλης ή Παπαζώλης γεννήθηκε στη Σιάτιστα το 1725. Στα 1766 ήταν λοχαγός του ρωσικού στρατού. Η Μεγάλη Αικατερίνη γεννήθηκε το 1729. Στα 1763 είχε απαλλαγεί από σύζυγο κι αναστολές και είχε γίνει τσαρίνα της Ρωσίας. Στα 1766, έστειλε τον λοχαγό της Γεώργιο Παπάζογλη να προετοιμάσει το έδαφος στην Ελλάδα.

Ο σουλτάνος Μουσταφά Γ' (1757 - 1773) είχε συμπληρώσει έντεκα ειρηνικά χρόνια διακυβέρνησης, όταν το 1768 κάποιοι Πολωνοί κυνηγημένοι από τον ρωσικό στρατό πέρασαν τα σύνορά του. Οι Ρώσοι τους ακολούθησαν μέσα στο τουρκικό έδαφος, τους έφτασαν και τους έσφαξαν αλλά ξέχασαν να επιστρέψουν. Ο Μουσταφά δεν είχε λόγο να ενοχληθεί ιδιαίτερα από το συμβάν. Πολύ ευγενικά, ζήτησε από τον πρεσβευτή της Ρωσίας στην Κωνσταντινούπολη να αποχωρήσει ο ρωσικός στρατός. Μόνον όταν δεν πήρε απάντηση κατάλαβε πως κάτι συνέβαινε.

Ο πόλεμος κηρύχτηκε τον Οκτώβριο του 1768 στα χαρτιά. Οι εχθροπραξίες άρχισαν την επόμενη άνοιξη, ενώ ο ρωσικός στόλος με επικεφαλής τους Ορλόφ ξεκίνησε από τη Βαλτική, βγήκε στον Ατλαντικό, πέρασε στη Μεσόγειο κι έφτασε, το 1770, στο Αιγαίο. Οι επαναστατημένοι Έλληνες είδαν να βγαίνουν από τα πλοία τετρακόσιοι όλοι κι όλοι Ρώσοι, κάμποσοι Μαυροβούνιοι και λίγοι Κροάτες. Ο στόλος κινήθηκε να βρει τους Τούρκους που τους καταναυμάχησε στο Τσεσμέ, ενώ στη στεριά το τουρκικό λεπίδι θέριζε. Ο ρωσικός στρατός ήταν μακριά. Το 1772 πέρασε τον Δούναβη. Το 1773 απωθήθηκε πίσω αλλ' η Ρωσία είχε ήδη κερδίσει τις παραδουνάβιες ηγεμονίες.

Την ίδια χρονιά, σουλτάνος έγινε ο Αμπντούλ Χαμίτ Α' (1773 - 1789). Ήταν 48 χρόνων και μόλις είχε βγει από τη φυλακή, όπου τον είχαν στείλει όταν έκλεισε τα πέντε. Στις 9 Ιουλίου του 1774, υπέγραψε τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, ένα χωριό που σήμερα ανήκει στη Βουλγαρία.

Η συνθήκη αυτή έβαλε τη σφραγίδα στην τυπική έναρξη της διαδικασίας για την επίλυση του «ανατολικού ζητήματος», καθώς όριζε πως οι παραδουνάβιες ηγεμονίες γίνονταν αυτόνομες κάτω από τη ρωσική προστασία, η χριστιανική θρησκεία ανακηρυσσόταν προστατευόμενη στα εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και η Ρωσία αναδεικνυόταν προστάτισσα των υπόδουλων χριστιανών. Πέντε χρόνια αργότερα (1779), μια συμπληρωματική παράγραφος προέβλεπε ελευθερία ναυσιπλοΐας για τα πλοία που έφεραν ρωσική σημαία.

(Έθνος, 8.7.1999) (τελευταία επεξεργασία, 15.3.2009)